

הגדרת סכנה

הקדמה:

התורה מלמדת אותנו להיזהר בשמירת החיים, ואף לדחות איסורים כדי להשמר מסכנת חיים. אולם פעמים רבות אנחנו מסתפקים האם המקרה נחשב מסוכן או לא, ובאופן כללי מה הן אמות המידה לקביעה מה היא סכנה. בדף הקרוב נברר על פי אלו אמות מידה עלינו למדוד מהי סכנה.

א. כלל א - חוות דעת של מומחה

השולחן ערוך פוסק שלא צריך חוות דעת של מומחה כדי להגדיר סכנה:

שולחן ערוך אורח חיים סימן שכח סעיף י:

כל חולי שהרופאים אומרים שהוא סכנה, אף על פי שהוא על הבשר מבחוץ, מחללין עליו את השבת; ואם רופא אחד אומר: צריך, ורופא אחד אומר: אינו צריך, מחללין; ויש מי שאומר שאין צריך מומחה, דכל בני אדם חשובים מומחין קצת, **וספק נפשות להקל**.

המשנה ברורה מסייג שסומכים רק על אדם שמכיר במחלה:

משנה ברורה שם ס"ק כז:

שאלו צריך מומחה - ומכל מקום דוקא כשיאמר שמכיר באותו חולי כמו שכתוב סימן תר"ח, וגם אינו נאמן להכחיש המומחה אפילו להקל:

❖ **חשוב, מה יקרה במצב שבו חייל מסתפק ביחס לנחיצות פעולה מסויימת בשבת? מיהו ה"מומחה" לדבר?**

ב. כלל ב - מנהג העולם

א. הגרש"ז אויערבך דן בהגדרת סכנה:

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן לז:

ולענין עיקר הדבר מה נקרא ספק פקוח נפש ומה לא, ועד איפה הוא הגבול, גם אנכי בעניי הסתפקתי טובא בזה, אלא שמצד הסברא נראה לעניות דעתי דכל **שדרך רוב בני אדם לברוח מזה כבורח מפני הסכנה הרי זה חשיב כספק פקוח נפש** וקרינן ביה בכהאי גוונא וחי בהם ולא שימות בהם, אבל אם אין רוב בני אדם נבהלים ומפחדים מזה אין זה חשיב סכנה.

קצת דוגמא לכך הרכבת [זריקת] אבעבועות לילדים, אף על גב דמצד הדין אפשר שצריכים באמת להזדרז ולעשותו בהקדם האפשרי אם הרופא אומר שכבר הגיע הזמן לעשותו, אך אף על פי כן אין רגילין כלל לעשותו בבהילות ובזריזות, ולפיכך אף אם באמת יש בזה קצת סכנה הוי ליה כמו שאמרו חז"ל והאידנא שומר פתאים ד' וחלילה לחלל שבת עבור כך, מה שאין כן אם אחד נמצא במקום כזה שידוע ברור שאם לא ירכיב עכשיו את האבעבועות בשבת יצטרך לחכות ד' או ה' שנים, כיון דבזמן מרובה כזה ודאי נבהלים ומפחדים לשהות, אפשר דשפיר חשיב כפקוח נפש ודוחה שבת.

❖ **הגרש"ז"א מלמד את סברתו, אולם בהמשך מצטט את מאמר חז"ל על 'שומר פתאים ה'". האם מאמר זה הינו מקור לסברתו?**

❖ **חוה דעתך כיצד מודדים רוב כשיש התנהלות שונה בציבורים שונים?**

❖ **במה כלל ב 'חולק' על כלל א?**

הציץ אליעזר הקשה 2 קושיות על דברי הגרש"ז אויערבך:

שו"ת ציץ אליעזר חלק ט, סימן יז, פרק ב, סעיף ט:

אם נלך לפי ההגדרה של כבוד תורתו לא נדע עד היכן שההיתר בזה עלול להתרחב ולהתפשט, ונגיע למצב מוזר כזה עד שיאמרו התירו פרושים את הדבר, כי אין דיעותיהם של בני אדם שוות בזה... וכפי שעיננו הראות ישנם הרבה בני אדם... שנבהלים מכל דבר קטן... ויוצר מצב של עירוביאי ואנדרלמוסא לתת תורת כל אחד ואחד בידו, ולתת הדברים לשיעורין?

בכלל לא אבין מה שייך לבוא להגדיר בזה ולתלות הדבר באם הרופאים לומדים משום כך גם בימות החול בבהילות, והאם אם מי שהוא או איזו חבורה שהיא, תהא זו דרכם כסל למו שלא למהר להציל ולהגיש עזרה בימות החול לנתונים בסכנה האם נורה להם על כן שגם בשבת אסור להם לחלל בכדי למהר להציל?

❖ **חשוב, כיצד יענה על כך הגרש"ז"א?**

❖ **חוה דעתך, כיצד יש למדוד סכנה ע"פ הציץ אליעזר?**

ב. השמירת שבת כהלכתה הביא את דעת הגרש"ז"א בניסוח אחר:

שמירת שבת כהלכתה - הערות פרק לב הערה (ב):

דכל דבר שהעולם נוהגים לעשות כן ולא לחוש, מותר אדם לסמוך על "שומר פתאים ה'", כי מה שקצרה יד האדם לדעת ולהיזהר ממנו, הקדוש ברוך הוא שומר עליו, **ממילא דבר שהעולם חוששין לו משום סכנה, הרי הוא בגדר סכנה**, וכן גם דעת הגרש"ז"א צ"ל.

מדברי השש"כ ניתן להבין, שדרך העולם מגדירה באופן מוחלט מהי סכנה (ונראה שכך הבין גם הציץ אליעזר את הגרש"ז"א), הן ביחס להיתר לחלל שבת במקום סכנה והן ביחס להיתר לאדם להכניס את עצמו למצבי סכנה. אך מלשון הגרש"ז"א עצמו ניתן להבין שדרך העולם שדרך העולם היא אמת מידה משמעותית, אך היא לא בהכרח אמת המידה הקובעת בכל המקרים.

ג. סכנה עתידית:

כפי שלמדנו בדפים הקודמים, הדעה הרווחת היא שפיקוח נפש הוא רק בהווה ולא בעתיד. כך הגדיר הציץ אליעזר:

שו"ת ציץ אליעזר חלק ח סימן טו, פרק ז:

אימתי יצא דינא דפיקוח נפש מן הכלל שהולכין אחר הרוב, בהיכא שלפנינו בפעולתו באופן מוחשי הדבר המסכן.

בהתאם לתפיסה זאת, מוסיף הציץ אליעזר לחלוק על הגרש"ז"א:

שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן יז, פרק ב:

❖ חווה דעתך, כיצד הבין השש"כ את ההלכה של שומר פתאים ה'?

יש מן האחרונים שאכן הבינו, שבדבר שרוב העולם נוהגים בו- אכן אין סכנה, ומן השמיים שומרים על הנוהג כן:

קובץ שעורים כתובות אות קלו:

ומן השמים ירחמו, שנאמר שומר פתאים ה'. וצריך ביאור, מאי שנא מכל ספק סכנה דדחי שבת ולא סמכינו אהא דשומר פתאים ה'... **וצריך לומר דאין האדם חייב להמנע ממנהג דרך ארץ, וממילא הוי כאילו אין בידו לשמור את עצמו** ואז נשמר מן השמים, אבל היכא שבידו להזהר אינו בכלל פתאים, ואם לא ישמור את עצמו הוא מתחייב בנפשו ולא יאה משומר מן השמים.

שבט מיהודה שער ראשון סימן יט, אות ב:

ונראה לפי זה כי בכל דבר שהעולם נוהגים לעשות כן ולא לחוש, מותר לאדם לסמוך על "שומר פתאים ד", כי מה שקצרה יד האדם לדעת ולהיזהר ממנו, הקדוש ברוך הוא שומר עליו, שהרי בכל חלל העולם ישנם דברים שיכולים לגרום סכנת נפש ואין להחמיר על עצמנו להמנע מכל אלה.

ג. הלכה למעשה

כך נפסק בספרנו קיצור תורת המחנה:

קיצור תורת המחנה פרק לו, סעיף א 4, 2, 1:

1. ככלל, המדד להערכת מצב כמצב סכנה ולקביעת דרכי ההתמודדות כנגדה, תהיה ע"פ אופן התיחסות אנשי המקצוע לאירועים דומים בימות החול. דהיינו, אם בהיתקלם במצבים כאלה בימות החול הינם מחייבים ביצוע פעולות באופן מיידי, וללא שיקולי חיסכון משאבים ומיעוט טירחה, ניתן ללמוד שמצבים אלה מוגדרים כמצויים ברמת סיכון גבוהה, ושפעולות אלה הינן פעולות חיוניות הדוחות שבת.

2. באופן ההתנהלות בעת פעילות מבצעית, יש להבחין בין מצבי סכנה מובהקים, בהם יש לבצע את פעולות ההצלה כדרכו בחול (במיוחד באם המדובר בפעולות שאינן אסורות מן התורה אלא מדברי חכמים), לבין מצבי ספק-סכנה, או חשש סכנה עתידית, בהם ראוי להשתדל למעט בביצוע פעולות אסורות, ולבצע בשונה מדרכו בחול (במיוחד נכון הדבר ביחס לפעולות שאינן קשורות ישירות לעצם ההצלה, כרישום מסמכים או דיווח פורמלי).

4. לאור זאת, פעילות במצבי לחימה מובהקים תתבצע כדרכה, פעילות הבט"ש בגזרות 'חמות' שהסכנה שכיחה בהן, תיבחן לפרטיה בגישה מקילה, ואילו פעילות הבט"ש בגזרות שאין הסכנה שכיחה בהן, תיבחן לפרטיה בגישה מחמירה, ותוך מאמץ לצמצם את חילול השבת באמצעות ביצוע פעולות בשינוי וכד'.

כותב כבוד תורתו הרמה (הגרש"ז אויערבך) שלדעתו הגדר הוא כל שאנשים מפחדים או נבהלים מזה גם בימות החול מחשש סכנה... ומוסיף וכותב דהיינו נמי טעמא שאין לימודי הרופאים דוחים שבת, דכיון שאינם לומדים בימות החול בבחיילות של הצלת נפשות כך גם בשבת... ולעניות דעתי לא כן עמדי, ולדעתי ברור הדבר שבכל בכאמור הולכין אחר הרוב, וכפי שביארת זאת. באר היטב בספרי.

❖ חשוב, האם אכן לפי הגרש"ז גם סכנה עתידית היא סכנה, כאשר דרך העולם לחשוש מפניה?

עיינ על כך גם בשמירת שבת כהלכתה:

שמירת שבת כהלכתה שם:

ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל דיש לומר דהיכי שהרודף (המחלה) כבר נמצא בגוף האדם, הרי זה בכלל פקוח נפש, אולם לא מיקרי רודף אלא אם כן מצבו של החולה הולך ורע, מה שאין כן אם אין שינוי, כי אז נעשה כאילו פסקה הרדיפה לאותה השבת, ואסור לחלל שבת, אם יודעים ברור שאפשר לדחות את הטיפול למחר בלי שום נזק.

ד. דשו בה רבים:

נאמר בגמרא:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף עב עמוד א:

אמר רב פפא: הלכך, יומא דעיבא ויומא דשותא לא מהלינן ביה ולא מסוכרינן ביה, והאידיא דדשו בה רבים שומר פתאים ה' (יום המעונן ויום עם רוח חזקה לא מלים בו ולא מקיזים בו דם, ועכשיו שנהגו בכך הרבים- שומר פתאים ה').

❖ האם דבר שרבים נוהגים בו איננו מסוכן, או שהוא אכן מסוכן אך מותר לנהוג כך?

עיינ על כך בריטב"א ובתרומת הדשן:

חידושי הריטב"א מסכת יבמות דף עב עמוד א:

שומר פתאים ה'. ולפום האי טעמא מאן דלא בעי למימהל ביומא דעיבא הרשות בידו ושפיר עבד (ולפי הטעם הזה מי שלא רוצה למול ביום המעונן הרשות בידו ויפה עשה) שלא לסמוך על שומר פתאים ה', מפי רבי הר"ם, והוא הדין שהיה ראוי שלא למול בשבת כשהוא יום המעונן.

תרומת הדשן סימן ריא:

וצריך עיון אי שייך למימר האי טעמא שומר פתאים לתלמיד חכם שהוא יודע ומכיר ונזכר למופלא בדורו, ואפילו באיניש דעלמא (באדם רגיל) קשה הדבר לצדד כל כך להתיר הואיל ואיכא חשש סכנה.

מדבריהם למדנו, שגם דבר שנהגו בו רבים - בהחלט יתכן שיש בו סכנה. לכן הציץ אליעזר מצמצם את היקף ההלכה הזו:

שו"ת ציץ אליעזר חלק ט, סימן יז, פרק ב, סעיף ט:

והכלל הזה של כיון דדשו ביה רבים אין בידנו אלא מה שנאמר בזה בגמרא. וכדכותב כעין זאת התרומת הדשן סימן ריא שקשה לצדד להתיר מטעמא דשומר פתאים במקום דאיכא חשש סכנה עיינ שם... ועוד, דגם במה שנאמר בגמרא בזה דעת כמה ראשונים ופוסקים דמכל מקום מי שרוצה לחוש ולא לסמוך על שומר פתאים הרשות בידו לחוש לכך.

והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל.
יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב אודי שורף רע"ן הלכה, רס"ן הרב עז קאפח רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן, כתיבה ועריכה: טור' ר' משה קליקשטיין.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com
לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצאפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד:

